

«مُقْبِلِ اَنِسْتِ كِه...»

(بازخوانی و تَصْحیحِ بیتی از مُفْرَدَاتِ سَعْدِی)

جويا جهانبخش

| ۷ - ۲۴ |

۷

آینه پژوهش | ۲۰۸
سال ۳۵ | شماره ۴
مهر و آبان ۱۴۰۳

چکیده: نوشتار حاضر به بررسی واژگانی و معنایی یک بیت از مفردات در کلیات سعدی می‌پردازد. بیت بررسی شده در این مقاله این است:

بخت در اول فطرت چو نباشد مسعود
مُقبِلِ اَنِسْتِ كِه در حال بيميرد مولود

کلیدواژه‌ها: سعدی، مفردات، کلیات سعدی، بررسی.

"*Muqbil Anist Ke...*"

(A Re-reading and Correction of a Verse from Mufradat by Saadi)

Joya Jahambakhsh

Abstract: This article examines the lexical and semantic aspects of a verse from Mufradat in Kulliyat Saadi. The verse under analysis is as follows:

Bakht dar awal-e fitrat cho nabashad mas'ud *Muqbil annist ke dar hal bimirad maulud*

Keywords: Saadi, Mufradat, Kulliyat Saadi, analysis.

می خواستیم چند سَطْرِي مُقَدِّمَه چینی کُنَم و مَثَلًا بَگَویَم: هِزار اَفَسوس که هِنوز اِبتِدائی تَرین حَقوقی را که شَیخ اَجَل سَعْدی بَر ذِمَّه ما دارَد نَگَزازده ایم و حَتّی یک نُسَخه بِالنِّسَبَه صَحیح مَقْرُوء نَزْدیک به اُصول خَطّی قَدیم از کُلیات اَرخ دارِ او چاپ نَکرده ایم و به دَسْت دُوستارانِ اَدبِ فَازسی نَداده ایم و خُلاصه هِنوز اَندر حَم یک کوچه مانده ایم و چه و چه ها... (الخ)، ناگهان این مَثَل مَعروفَم به یاد آمد که: «به شُتر گُفتند: چرا گَزَدَت کَچ است؟ گُفت: کُجایم راست است؟!...» دیدم اِنْصاف را که آن چیزها هم دیگر گُفتن نَدارد!... بَگذار چاپ نَکَزَدن نُسَخه بِالنِّسَبَه صَحیح مَقْرُوء کُلیاتِ شَیخ شیراز هم مَزید گَزَدَد بَر یک عَالَم "ولش کُنْ بابا" ی دیگر مَمالِکِ مَحروسه و بَر آن سِلْسِلَه طَویلَه "باری به هَر جَهتی" ها و شَلَخَتگی ها و عَدَم جِدِیَّتِ هائی که - به تَعبیرِ عَزیزی رِیزِین و نُکته دان و اَلبَتَه سَخْت گیر و خُزده سَنج: - دَر طَی قُرون و اَعصار "دَر جِیَلتِ ما مُوَكَّد شده اَست"، و اَکُنون دیگر جُزئی است از روَحیات و خُلَقیاتِ موروث و مُکْتَسَبِ کَثیری از ما هَم وَطَنانِ شَیخ اَجَل!!! ... پَس به قولِ خودِ سَعْدی: «گویم این نیز نِهم بَر سَر عَم هایِ دِگر»، و بی مُقَدِّمَه می رَوم بَر سَر اَصْلِ مَطْلَب - وَ مِنَ اللَّهِ التَّوْفِيقُ -:

کُلیاتِ سَعْدی نَزْد عُموم دُوستارانِ اَدب و فَرهَنگِ حاجت به مَعْرِفی نَدارد لیک بَعْضی از دانشجویانِ اَدبیاتِ هَم هَسْتَنَد که زَحَمَتِ تَصْفُحِ آن را تا به اَخر نَکَشیده اَنَد و از هَمین رویِ نَمی دانند که این کتابِ سَتَبَر، عِلاوه بَر گِلِستان و بوستان و عَزایاتِ سَعْدی و بَرخی چیزهایِ دیگر که به تَفْصیلِ نام بُزْدَنشان به دَر اَز اِز می کَشَد، یک بَخْشِ بَشیر کُچَکِ مُفْرَداتِ هَم دارَد که "مُفْرَدات" / (به قولِ اِمروزِی ها:) "تَکْ بیْتِ ها" ی سَعْدی را دَر آن گِرد اَوْرده اَنَد. بَعْضِ این تَکْ بیْتِ ها دَر ضَمْنِ بَخْشِ هایِ دیگر کُلیاتِ هَم آمده اَست و دَر این جا تَکْرار شده؛ و لی بَعْضِ آن ها فَقَط هَمین جا آمده و براستی "تَکْ بیْتِ" است یا دَسْتِ کَم از آن دَسْتَه دیگر تَکْ بیْتِ تَر است!!!

۱. فَرهَنگِ نِظام (فَازسی به فَازسی؛ با ریشه شناسی و تَلْفُظِ واژه ها به خَطِّ اَوِستایی)، سَید مُحَمَّد عَلی دَاعی اِلِسلام، ج: ۲، نِهران: دَانِش، ۱۳۶۲ ه.ش، ۵۰۱/۳.
۲. کُلیاتِ سَعْدی، به اِهِتِمَام: مُحَمَّد عَلی فُرُوعی [با هَم کَاری: سَید حَبیبِ یَعْمائی]، [با چَاپ زِیرِ نَظَر: بَهاء الدِّین خَرَمْشاهی]، ج: ۱۵، نِهران: مَوْسَسَه اِنْتِشاراتِ اَمیرِکَبیر، ۱۳۸۹ ه.ش، ص ۵۲۱، غ ۳۰۱.

باری، در این بخشِ مُفْرَدَاتِ کُلِّیَاتِ شیخِ أَجَل، یا به تعبیرِ مُصَرِّحِ دَرِ بَعْضِ نَسَخِ قَدِیمِ آن: "کِتَابِ الْمُفْرَدَاتِ" ۱، یا "کِتَابِ مُفْرَدَاتِ" ۲، یا "کِتَابِ فَرْدِیَّاتِ" ۳، بیستی هست که در تَصْحِیحِ مَشْهُورِ و مُتَدَاوِلِ اَنُوشَه یَا دِ مُحَمَّدِ عَلِیِ فُرُوعِی ("ذِکَاةُ الْمُلْکِ" ثانی ۱۲۵۴/۱ - ۱۳۲۱ ه.ش.) و أَقْمَارِ آن ۴ و حَتّٰی دَرِ بَعْضِ چاپ‌هایِ بَظَاهِرِ مُسْتَقْبَلِ از تَصْحِیحِ فُرُوعِی بَدِینِ صَبْطِ آمَدَه اَسْت:

بَخْتِ دَرِ اَوَّلِ فِطْرَتِ چو نَبَاشَدِ مَسْعُودِ مُقْبَلِ آن نِیَسْتِ کِه دَرِ حَالِ بَمِیرَدِ مَوْلُودِ ۵

۱. چُنِینِ سَزْنَوِیْسِی رَا دِیدَه اَم دَر:

○ کُلِّیَاتِ سَعْدِیِ شِیرَازِی، عَکْسِ دَشْتِنُوشْتِ مُتَعَلِّقِ بَه کِتَابْخَانَه سَلْطَنَتِی کَابُل، تَارِیخِ کِتَابَتِ مَسْطُورِ دَرِ پَایانِ گِلِسْتان: ۷۲۶ ه.ق.، رَویَه ۷۰۹ - بِنَا بَرِ تَرْقِیمِ دَشْتِی نُسْخَه.

۲. چُنِینِ سَزْنَوِیْسِی رَا دِیدَه اَم دَر:

○ کُلِّیَاتِ سَعْدِیِ شِیرَازِی (ظ: - دُنْبَالَه دَشْتِنُوشْتِ مُتَعَلِّقِ بَه بُنِیَادِ بُودِمِر (Bodemer)، عَکْسِ دَشْتِنُوشْتِ مُتَعَلِّقِ بَه کِتَابْخَانَه مَجْلِسِ شُورَايِ اِسْلَامِی بَه شُمارَه ۲۵۶۹، بَه حَظِّ: عَبْدِ الصَّمَدِ بِنِ مُحَمَّدِ بِنِ مُحَمَّدِ بِنِ خَلِیْفَه بِنِ عَبْدِ السَّلَمِ اَلْبَیْضَاوِی، تَارِیخِ کِتَابَتِ رِسَالَه نَطْرَیْزَه (عَقْل و عَشْق): رَمَضانِ ۷۲۱ ه.ق.، رَویَه ۴۴۲ - بِنَا بَرِ تَرْقِیمِ دَشْتِی نُسْخَه.

○ کُلِّیَاتِ سَعْدِیِ شِیرَازِی، عَکْسِ دَشْتِنُوشْتِ مُتَعَلِّقِ بَه کِتَابْخَانَه اَشْتانِ قُدْسِ رَضَوِی بَه شُمارَه ۱۰۴۱۲، مُورَخِ ۷۶۶ ه.ق.، رَوی بَرِگِ ۳۵۵.

○ کُلِّیَاتِ سَعْدِیِ شِیرَازِی، عَکْسِ دَشْتِنُوشْتِ مُتَعَلِّقِ بَه کِتَابْخَانَه عَاطِفِ اَفَنَدِی بَه شُمارَه ۲۲۴۰، بَه حَظِّ نَسْتَعَلِیقِ پِیرْحَسَنِ بِنِ پِیرْحَسَنِ کَاتِبِ شِیرَازِی، مُورَخِ ۹۳۷ ه.ق.، پُشْتِ بَرِگِ ۴۷۵ - بِنَا بَرِ تَرْقِیمِ دَشْتِی بَرِگِ هَايِ نُسْخَه بَه اَزْقامِ فَرَنْگِی.

۳. چُنِینِ سَزْنَوِیْسِی رَا دِیدَه اَم دَر:

● کُلِّیَاتِ سَعْدِیِ شِیرَازِی، عَکْسِ دَشْتِنُوشْتِ مُتَعَلِّقِ بَه کِتَابْخَانَه مُرَادْمَلا بَه شُمارَه ۱۵۶۲، مُورَخِ ۹۱۲ ه.ق.، پُشْتِ بَرِگِ ۴۲۹.

۴. چاپ‌هایِ مُتَعَدَدِی از کُلِّیَاتِ سَعْدِیِ هَسْتِ کِه بَا وِیرایشِ تَصْحِیحِ فُرُوعِی یا دَشْتِ کَارِی جَزْئِی دَرِ آن پَدِیدِ آمَدَه و هَمَه رَا بَايَدِ اَقْمَارِ تَصْحِیحِ فُرُوعِی قَلَمِ داد.

۵. کُلِّیَاتِ سَعْدِیِ، بَه اِهْتِمَامِ: مُحَمَّدِ عَلِیِ فُرُوعِی [بَا هَمْکَارِی: سَیِّدِ حَبِیبِ یَعْمَانِی]، [بَا زِچاپِ زِیرِ نَظَرِ: بَهاةُ الدِّینِ حُرْمَشَاهِی]، ج: ۱۵، تَهران: مَوْسَسَّه اِنْتِشَارَاتِ اَمِیرْکَبِیر، ۱۳۸۹ ه.ش.، ص ۸۵۸.

چون مُخاطَبانِ سَخْنِ، عُمومِ اَهْلِ اَدَبِ و خَاصَه دَانِشْجَوِیَانِی و دَانِشْ اَمُوزَانِی چُون خُودِ رَاقِمِ اِینِ سَطْرَه هَايِنْدِ، لَایِدِ اِینِ اِشْتِظْرَادِ رَا بَرِ مَنِ نَخَوَاهِنْدِ گِرِفتِ و بَی جَا و نَازُوا نَخَوَاهِنْدِ شَمَزْدِ کِه:

واژَه «مُقْبَلِ» بَه مَعْنَايِ "نِیکِ بَخْتِ، خُوشْ بَخْتِ"، دَرِ اَضْلِ "مُقْبَلِ عَلَیْه" بُوَدَه اَسْت و بَه فَتْحِ بَاءِ بُوَدَه؛ لِیکِ فَازِسی زَبانانِ اَعْغَلَبِ اَن رَا بَه کَسْرِ بَاءِ بَه کَارِ مِی بَزْدَه اَنْد و مِی بَرِنْد؛ و بَه قَوْلِی، بَه هَمِینِ کَسْرِ بَاءِ نِیزِ دَرِ فَازِسی صَحِیحْ تَرِ اَسْت و فَصِیحْ تَرِ.

تَفْصِیلِ رَا، نِگَر: عَاطِفِ مَشْهُورِ، عَبْدُ الرَّسُولِ حَیّامِ پُور، گِرْدَاوَرِزِنْدَه: مُحَمَّدِ عَبْدِلی، بَا مُقَدَّمَه: دِکْتَرِ حَسَنِ اَنُورِی، ج: ۲، مَهاباد: اِنْتِشَارَاتِ مِیراثِ مانا، ۱۳۹۸ ه.ش.، ص ۱۰۲؛ و: فَرَهَنْگِ فَاوِسی، دِکْتَرِ مُحَمَّدِ مَعینِ، ج: ۹، تَهران: مَوْسَسَّه اِنْتِشَارَاتِ اَمِیرْکَبِیر، ۱۳۷۵ ه.ش.، ۴ / ۴۲۸۶؛ و: غِیاثُ اللُّغَاتِ، غِیاثُ الدِّینِ رَا مِپُورِی، چاپِ سَنَگِی، کَا نِپُور:

گذشته از آن که أَصْلِ مُحتَوایِ سُخَنِ شَيْخِ دَرِ اَيْنِ جَا، بِرِخِلافِ نِوعِ سُخَنِانِ او، بويِ تَشَاؤُمِ می دَهَد (و صَدِّ اَلْبَتَّةِ که آدمی هَمواره بَرِ یک حال نِیست؛ و سَعْدِي زِنْدَه دِلِ شاد و سَرخوش هَم لَابِدْ گاه - مِثْلِ ما - تَنگِ دِلِ و مَلولِ و بی دِماغِ می شُدَه اَنست^۱)، عِبَارَتِ بَیتِ، - به اِصْطِلاحِ شایعِ دَرِ مُحَاوَرَهٗ مَثْنِ خِوانان: - "صاف" نِیست؛ یَعْنی: وَاِضِحِ و رِوشَنِ و سَرراشت نِیست.

اُستادِ بَهاءِ الدِّینِ خُرَمشاهی، از طابِعانِ اَثارِ سَعْدِي، بَدین نارِوشَنی تَوَجُّهی کَرْدَه و دَرِ کُلِّیَّاتِ سَعْدِي ویراِشتَه خِویش، از بَرایِ واژَهٗ «نِیست» دَرِ اِین بَیتِ که مُوافِقِ هَمانِ صَبِطِ فُروغی نَقْلِ فَرْمودَه اُنْد، حاشیَه ای نِوِشتَه اُنْد از اِین قَرار:

«قیاسًا و از نظر معنی "است" درست تر می نماید.»^۲

می نویسم:

دَسْتِیوِشْتِ اَرْجِ داری از کُلِّیَّاتِ سَعْدِي شیرازی هَسْت که به کِتابخانَهٗ مَجْلِسِ شِورایِ اِسلامی (به شُمارَهٗ ۲۵۶۹) تَعَلُّقِ دَارِدِ و ظاهِرًا دُنْبالَهٗ هَمانِ دَسْتِیوِشْتِ مُتَعَلِّقِ به بُنیادِ بودمر Bodemer اَست که اَساسِ تَصْحِیحِ گِلِستانِ و بوِستانِ ویراِشتَهٗ زِنْدَه یادِ اُستادِ دِکترِ یِوسُفِی بوده. اِین دَسْتِیوِشْتِ کِتابخانَهٗ مَجْلِسِ که به حَظِّ عَبْدِ الصَّمَدِ بِنِ مُحَمَّدِ بِنِ مُحَمَّدِ بِنِ خَلِیفَهٗ بِنِ عَبْدِ السَّلَمِ البَیضاوی کِتابتِ گَزْدیده و تارِیخِ کِتابتِ رِسالَهٗ نَظَنزِیَهٗ (عَقْلِ و عِشْقِ) دَرِ اَن، رَمَضانِ ۷۲۱ ه.ق. مَذکورِ افتاده، و بَرِ سَرِ هَمِ از قَدِیمِ تَرِینِ نُسْخِ کُلِّیَّاتِ شَيْخِ شیرازِ بَشْمارِ اَست، سَابِقًا از اَن اَدِیبِ و شاعِرِ و سِیاسَتِ پِیشَهٗ خُراسانی، زِنْدَه یادِ مُحَمَّدِ دَانِشِ بُرْزُگِ نِیا، بوده اَست و اَنوشَه یادِ فُروغی هَمِ از اَن دَرِ تَصْحِیحِ کُلِّیَّاتِ سَعْدِي بَهرَهٗ فَرَاوانِ بُرْدَه و بَشِیارِ هَمِ به اَن اِعْتِقادِ داشتَه اَست؛ چُنانِ که دَرِ بارَهٗ اَن

مَطْبَعِ مِثْشی تَوَلِ کِشور، ۱۹۰۴ م.، ص ۴۳۸؛ و: تَکْمَلَهٗ المَعاجِمِ العَرَبِیَّةِ، رِیْهَارتِ دوزی، تَرْجَمَهٗ: د. مُحَمَّدِ سلیمِ النعمین، مُراجَعَهٗ: جَمالِ اَلْحِیاتِ، ج ۸، ط: ۱، بَعْداد: دارِ الشُّؤنِ النِّقَافِیَّةِ العَامَّةِ، ۱۹۹۷ م.، ص ۱۷۹.

۱. به قولِ یکی از شوخانِ هَمِ رِوزگارِ ما، "حافظِ یک روز کِیْفِشِ کِوکِ بود، می گُفت:

خوشا شیرازِ و وَضِعِ بی مِثالِشِ خُداوند! نِگَهٗ دارِ از زِوالِشِ

یک روز هَمِ حالِشِ گِرِفته بود، می گُفت:

آب و هوایِ فازِسِ عَجَبِ سِغْلَهٗ پَرِوَرِشت! کِوِ هَمَرِهی که خِیمَهٗ اَزِینِ خاکِ بَرِکَتَمِ؟!.

۲. کُلِّیَّاتِ سَعْدِي، بَرِ اَساسِ تَصْحِیحِ و طَبِیعِ شادزِوانِ مُحَمَّدِ عَلِي فُروغی و مُقابلهٗ با دو نُسْخَهٗ مُعْتَبَرِ دِیگر، تَصْحِیحِ [و] مُقَدَّمَهٗ [و] تَعْلِیقاتِ و فِهارِسِ به کِوشِشِ: بَهاءِ الدِّینِ خُرَمشاهی، ج: ۹، نَیْهان: اِنْتِشاراتِ دِوشستان،

۱۴۰۲ ه.ش.، ص ۷۹۰، هامش.

بصراحتی هرچه تمام‌تر نوشته است که «در اعتبار و صحت و قدمت کتابت بی مانند [است] و شاید در دنیا بی نظیر باشد»^۱. این دستنویست، در واقع، در آماده‌سازی بخشی از کتیبات سعدی از برای چاپ، اساس تصحیح فروغی بوده و خود فروغی نوشته است: «این نسخه بسیار معتبر و صحیح است و به قدری مورد توجه و اعتماد ما بوده که در واقع آن را اصل و متن قرار داده‌ایم و اگر هم در مواردی از آن عدول کرده‌ایم و متن را به حاشیه برده‌ایم، غالباً از آن به "قدیم‌ترین نسخه" تعبیر شده است»^۲. ... باری، همین نسخه عزیز مقبول افتاده و مستحسن کتیبات شیخ، در ضبط بیت مورد بحث ما، در بخش مفردات^۳، صریحاً و واضحاً «انست» (= آنست) آورده است و ضبط الباقی کلمات آن با ضبط فروغی موافقت دارد؛ و لذا بجد جای تعجب است که چرا در ویراست فروغی از نویسی این نسخه محبوب او پیروی نشده است و حتی در حاشیه هم به مضبوط آن اشارتی نرفته.

دستنویست ازج‌آور دیگری از کتیبات سعدی شیرازی هست که به کتابخانه دیوان هند تعلق دارد و رونویسگر آن، در بعضی مواضع، مدعی گردیده است که از روی خط خود شیخ استنساخ کرده است؛ هرچند که گویا توقع ناشی از این مدعی وی، با پایه راستین صحت و اعتبار نسخه‌اش سازگار نیاید. به هر روی، نسخه کهنه‌ای است مورخ ۷۲۸ ه.ق.؛ و اگرچه عکس بغایت بدخوان پریشانی از آن در اختیار من بیچاره است^۴ که تلاش از برای قرائت آن کاهش جان و رنج روان و علی‌آی نحو کان کم حاصل است، خوشبختانه این بیت مفردات را بوضوح در آن می‌توان خواند و دید که موافق

۱. کتیبات سعدی، به اهتمام: محمدعلی فروغی [با همکاری: سید حبیب یغمائی]، [بازچاپ زیر نظر: بهاء‌الدین خرفشاهی]، ج: ۱۵، تهران: مؤسسه انتشارات امیرکبیر، ۱۳۸۹ ه.ش، ص ۴۰۸.

۲. همان، همان ج، ص ۴۰۹.

۳. رویه ۴۴۴ - بنا بر تزییم دستی نسخه.

۴. تبار این عکس به فیلم متعلق به کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران بازمی‌گردد.

ای کاش بزخی از آن نیک‌بختان هم‌وطن سعدی که هر چند گاه یک بار، به لطف پروردگار آموزگار، گزید بایی در بلده طیبه "لندن" - سینت عن الحدثان! - می‌تکانشند و شوارع ممتوره آن را به گام‌های خجسته خویش پیخسته می‌فرمایند و کاخ باکینگهام و میدان ترافالگار و کرانه‌های تیمز و فروشگاه هرودز و کجا و کجایش را به قدوم میمنت لزوم خویش مزین می‌کنند، در کنار آن همه فرائض لازم‌الایمان، از برای خدمت به سعدی و فرهنگ ایران هم دستی بجنبانند و تکاپویی کنند و تصویر روشن و رنگی و تازه از این دستنویست کهنه فراهم آرند و در میان دوستان آدب‌فازسی بپراکنند! ... ایدون باد!

جُزوی نیز به کار رفته است) و حتّی خود ولادت (که به این معنا هم گفت وگویی انگیز است لیک به هر روی به کار رفته).^۱

الْعَرَضُ، شاید کسی بتواند گفت که "مولود" در تکبیر سَعْدی به مَثَابِتِ "قید" به کار رفته است و سَعْدی می‌گوید: نیکبخت کسی است که همان طور که ولادت می‌یابد / عِنْدَ الْوِلَادَةِ بَرَفُورِ بَمیرِد.

چنین اشتنباطی البته مُحال نیست؛ به‌ویژه که همین سَعْدی، مثلاً "بیچاره" و "مسکین" را به معنای "به مسکنت، به بینوایی، به بیچارگی" به کار برده است.

به کار بُرِدِ واژه "بیچاره" در این سروده سَعْدی بنگرید:

سال دیگر را که می‌داند حساب؟ یا کجا رفت آن که با ما بود پار؟
خفتگان بیچاره در خای لحد خفته اندر کله سر سوشمار^۲

هم سَعْدی در حکایتی در بوستان می‌فرماید:

خَران زیر بارِ گران بی علف به روزی دو مسکین شُدندی تَلَف^۳
و «مسکین»، در این جا، - موافقِ تَصْرِیحِ بَعْضِ شُرَاح - یعنی: به بیچارگی؛ و قید است^۴.

نسخه فریدون میرزای تیموری - به اهتمام: أحمد مجاهد، ج: ۳، تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۸۶ ه.ش.، ص ۱۰۵؛ و: شرح سودی بر حافظ، محمد سودی بشتوی، ترجمه: دکتر عصمت ستارزاده، ج: ۵، تهران: انتشارات زرین - و: انتشارات نگاه، ۱۳۶۶ ه.ش.، ۶۰۶/۱؛ دیوان حافظ، چاپ سنگی، لکهنو: مطبع منشی نول کشور، ۱۳۰۱ ه.ق.، ص ۶۵؛ و شاید مهم‌ترین حُسنش، در همین فائدت لغوی و سودبخشی آن به حال معرفت تاریخ زبان باشد.

۱. نگر: لغت‌نامه دهخدا، ذیل «مولود»؛ و: فرهنگ فارسی، دکتر محمد معین، ج: ۲۲، تهران: مؤسسه انتشارات امیرکبیر، ۱۳۸۴ ه.ش.، ۴/۴۴۴۸؛ و: غلط مشهور، عبد الرسول ختیاپور، گزداورنده: محمد عبدلی، با مقدمه: دکتر حسن آنوری، ج: ۲، مهاباد: انتشارات میراث مانا، ۱۳۹۸ ه.ش.، ص ۱۱۰؛ و: فرهنگ بُرُزُگِ سُخَن، به سزپرستی: دکتر حسن آنوری، ج: ۱، تهران: انتشارات سُخَن، ۱۳۸۱ ه.ش.، ۷۵۰۱/۷.

۲. کلیات سَعْدی، به اهتمام: فروغی، همان چ امیرکبیر، ۱۳۸۹ ه.ش.، ص ۷۲۴.

۳. بوستان سَعْدی، تَصْحیح و توضیح: دکتر غلامحسین یوسفی، ج: ۱۱، تهران: شرکت سهامی انتشارات خوارزمی، ۱۳۹۲ ه.ش.، ص ۶۷، ب ۸۳۷.

۴. نگر: بوستان سَعْدی، شرح و گزارش از: دکتر رضا آنزایی نژاد - و: دکتر سعید قره‌بگلو، ج: ۱، تهران: جامی، ۱۳۷۸ ه.ش.، ص ۲۲۹.

باز در بوستان می خوانیم:

شَنیدَم که مَرَدی غَم خانِه خَوَزِد که زَنبُور بَر سَقْفِ او لانه کَرَد
زَنش گُفت: از اینان چه خواهی؟ مَکن! که مَسکین پَریشان شَوُند از وَطَن^۱

«مَسکین»، در این جا نیز، - مُوافِقِ تَصْرِیحِ بَعْضِ شُرَاح - تَوَاند بود که قَید باشد به هَمان
مَعنای "به مَسکَنَت، مَسکینانه"^۲.

پَس، دَر باره ناهَمواریِ آن تَکبِیتِ «بَخت در اَوَّلِ فِطرتِ چو نَباشد مَسعود / مُقبِلِ آن
نیست که در حالِ بَمیرَد مولود»، می تَوان گُمانه زنی هائی کَرَد و بَرُون رَفْت هائی جُست؛
لیک گُمان مَن بَنده آن است که در این بیت، از بِنِ واژه «مولود» بَر جای خویشت نَباشد و
از رَهگُذرِ تَحْرِیف و گُشتگیِ واژه دیگری پدید آمده باشد و آنگاه ریختِ اَصیلِ لَتِ دُوم
بیت نیز چیز دیگری باشد.

آنچه مَرا بدین گُمان رَهنمون می شَوَد، گُذشته از آن ناهَمواری که در بادی نَظر، نِگاهِ هَر
خوآننده مُتأَمِل را به خویشت دَر می کَشَد، نویسی دِگَرسانِ این تَکبِیت است که نَحُست
در لُغَتِ نامِه دِه خُدا ذیلِ دَر آیند "لحد" دیدم و سِپَس در بَعْضِ چاپ های حُرُوفی
کَلِیَّاتِ شَیخ که چندان دَسْت گَرَد هَم نیست؛ و از هَمان جا گُمانی به گُشتگیِ لَفْظِ بَرَدَم
که شَرَحش از این قرار است:

در لُغَتِ نامِه دِه خُدا، ذیلِ دَر آیند "لحد"، هَمین بیت را با این ریخت می بینیم:

بخت در اول فطرت چو نباشد مسعود مقبل آن است که در خاک لحد شد مردود
مُدَوَنان لُغَتِ نامِه این ریخت را از کُدام نُسخه خَطی یا چاپی کَلِیَّاتِ سَعْدی بَرگَرَفْتِه و
یادداشت کرده اند؟ ... نمی دانیم؛ لیکن بَرزسیِ اِجمالیِ این دانش آموز نشان می دَهَد که:

در بَعْضِ چاپ های سَنگیِ کَلِیَّاتِ و هَمچُنین در بَعْضِ چاپ های حُرُوفیِ کَلِیَّاتِ که
تَرْتیبشان یادآور شیوه مألوفِ بیشینه نُسخه های خَطی و چاپ های سَنگیِ قَدیم است،

۱. بوستانِ سَعْدی، تَصْحیح و تَوْضیح: دَکتر غلامحَسینِ یوسُفی، ج: ۱۱، تَهْران: شَرکَتِ سِهامیِ اِنْتِشاراتِ خوارزمی،
۱۳۹۲ ه.ش.، ص ۹۸، ب ۱۵۹۸ و ۱۵۹۹.

۲. نِگَر: بوستانِ سَعْدی، شُرَح و گُزارشِ اَز: دَکترِ رِضا اَنزایی نِژاد - و - دَکترِ سَعیدِ قَره بَگلو، ج: ۱، تَهْران: جامی،
۱۳۷۸ ه.ش.، ص ۲۶۳.

چنان که مَثَلًا رَسَائِلِ و مَجَالِسِ شَيْخِ را دَرِ هَمَانِ آغَاژِ كِتَابِ آوَزْدِهْ آند و دیوان‌های چهارگانه عَزَلِيَّاتِ سَعْدِي را دَرِ هَمِ نَرِيخْتِه و رِسَالَةُ صَاحِبِيَّهْ را دَرِ دِيْگَرِ بَخْشِ هَا مُتَفَرِّقِ نَگَرْدَانِيْدِهْ آند و...، صَبْطِ بَيْتِ آزِ اَيْنِ قَرَارِ اسْتِ:

بخت در اول فطرت چو نباشد مسعود مقبل آن نیست که در خاک لحد شد مردود^۱
و لابد باید سؤالی خواند تا معنای مُحَصَّلِ مُسْتَقِيْمِي داشته باشد.

باری، می‌بینید که اینان بخصوص به جای نویسی «مولود»، «مزدود» آوَزْدِهْ آند؛ که اَلْبَتَّهْ به نَظَرِ دَاعِي مَقْبُولِ نِیْسْت؛ چه، آدمی را دَرِ آغَاژِ آزِ "خَاكِ لَحْدِ"^۲ بَرْنِيَاوَزْدِهْ آند تا چون مَثَلًا

۱. كَلِيَّاتِ سَعْدِي شِيرَازِي، چاپِ سَنَگِي، به خَطِّ: فَضْلُ اللهِ شَرِيْفِ شِيرَازِي، بَمَبْنِي: مَطْبَعِ التَّاصِرِي، ۱۳۰۹ هـ. ق.، ص ۴۲۸؛ و: كَلِيَّاتِ سَعْدِي شِيرَازِي، چاپِ سَنَگِي، به تَضْحِيحِ: فَصِيحُ الْمُلْكِ شُورِيْدِه، به خَطِّ: مَحْمُودِ بِنِ عَلِيِّ نَقِي شِيرَازِي، بَمَبْنِي: مَطْبَعُ مَطْلَقَرِي، ۱۳۳۵ هـ. ق.، ص ۴۳۱؛ و: كَلِيَّاتِ سَعْدِي (بَا تَرْجَمَهْ فَصَايِدِ عَرَبِي)، مُقَدَّمَه و سَنَجِ حَالِ آزِ: مُحَمَّدِ عَلِي فُرُوعِي "ذُكَاؤُ الْمُلْكِ"، ج: ۱، تِهْرَان: سَازْمَانِ اِنْتِشَارَاتِ اِيْرَان، ۱۳۶۳ هـ. ش.، ص ۸۹۴؛ و: كَلِيَّاتِ سَعْدِي (بِه اِنْضِمَامِ: تَرْجَمَهْ فَصَايِدِ عَرَبِي)، بَا مُقَدَّمَه: عَبَّاسِ اِقْبَالِ اَشْتِيَانِي - و - مُحَمَّدِ عَلِي فُرُوعِي، حَواشِي آزِ: م. دَرُويش (مَحْمُودِ عَلَمِي)، ج: ۶، تِهْرَان: سَازْمَانِ اِنْتِشَارَاتِ جَاوِيْدَان، ۱۳۶۷ هـ. ش. (بَر صَفْحَهْ عُنْوَانِ نُوْشْتِهْ آند: «از روی نسخه تصحيح شده ذكاء الملک فروغی»؛ ليک مَثْنِ و تَرْتِيْبِ كَلِيَّاتِ مُطَابِقِ تَضْحِيحِ فُرُوعِي نِیْسْت)، ص ۹۱۳ (بَا نُوْيِشِ «ارل»، به جاي «اول»؛ که پيدااست خَطَايِ مَطْبَعِي اسْت).

۲. تَوْضِيْحًا (و آزِ بَرَايِ دَفْعِ دَخْلِ مُقَدَّرِ) دَرِ خُصُوصِ كَلِمَهْ «لَحْدِ» عَرْضِ مِي كُنَم:
واژه تازی «لحد» که در زبان فارسی اَعْلَبْ به رِيخْتِ «لحد» به کار رفته است و می‌رود، دَرِ اَصْلِ يَعْنِي: "شکاف گرانه گور، و شکاف یک گرانه گور..." (مُنْتَخَبِ اللُّغَاتِ شَاهِ جِهَانِي، عَبْدُ الرَّشِيدِ الْحُسَيْنِي الْمَدَنِي التَّنَوِي، چاپِ سَنَگِي طِهْرَان - به تَضْحِيحِ و تَخْشِيَهْ: مُحَمَّدِ طَاهِرِ قَمِي؛ و به اِهْتِمَامِ: حَاجِ شَيْخِ اَحْمَدِ شِيرَازِي -، ۱۳۱۶ هـ. ق.، ص ۳۷۶)، و "شکاف به درازا در یک گرانه قَبْرِ که مَيِّتِ را دَرِ آن جَائِ دِهَنْد" (لُعْثُ نَامَهْ دِهْخُدَا)؛ ليک دَرِ كَثِيْرِي آزِ شُواهِدِ مُتَوْنِ قَدِيْمِ، چُنِيْنِ به نَظَرِ مِي رَسَدِ که «لحد» به مَعْنَايِ مُطْلَقِ "قَبْرِ" به کار رفته است. آزِ جُمْلَهْ دَرِ بِيْثِ هَائِي آزِ سَعْدِي که - نِمُونَه وار - مَلاَحِظَهْ مِي فَرْمَايِيْدِ:

* حُفْتَهْ خَاكِ لَحْدِ را که تو ناگه به سر آبی عَجَبِ از باز نیاید به تن مُزْدِهْ زَوَانَشِ
(كَلِيَّاتِ سَعْدِي، به اِهْتِمَامِ: فُرُوعِي، هَمَانِ چ، اَمِيْرَكَبِيْر، ۱۳۸۹ هـ. ش.، ص ۵۳۳، غ ۳۳۲).
* وَرِ بَدَانِمِ به دَرِ مَرِگِ که حَشْرَمِ بَا اسْتِ، آزِ لَحْدِ رَقْصِ كُنَانِ تا به قِيَامَتِ بَرُومِ!
(هَمَانِ، هَمَانِ چ، ص ۵۷۰، غ ۴۲۹).
* مُزْدِهْ آزِ خَاكِ لَحْدِ رَقْصِ كُنَانِ بَرِخِيْرِدِ گَرِ تو بالايِ عِظَامَشِ كُذَرِي، وَهِي رَمِيْمِ!
(هَمَانِ، هَمَانِ چ، ص ۵۷۱، غ ۴۳۱).
* دَرِ قِيَامَتِ چو سَرِ آزِ خَاكِ لَحْدِ بَرْدَاژِمِ گَرِذِ سُوْدَايِ تو بَرِ دَاْمَنِ جَانِمِ بَآسَدِ
(هَمَانِ، هَمَانِ چ، ص ۴۸۱، غ ۱۹۵).
* نَهْ تا جَانِ دَرِ جَسَدِ بَآسَدِ وَفَادَارِي كُنَمِ بَا او؛ که تا تَنِ دَرِ لَحْدِ بَآسَدِ، وَگَرِ خُودِ اَشْخُوَانَشْتِي!
(هَمَانِ، هَمَانِ چ، ص ۶۰۷، غ ۵۲۵).

بَعْدِ مَوْتِ بَه خَاكِ لَحْدِ سِبَارْدَه شَوْد، بَارْكَزْدَانِيْدَه وَ "مَرْدُوْد" بَه خَاكِ لَحْدِ مَحْسُوْب كَزْدَد! ... مَكْرَانَ كَه بَه تَوْشَعِي قَائِلِ شَوِيْم وَ نِهَاد وَ آفَرِيْنِشِ خَاكِ سِرِشْتِ اَدَمِي رَا مُجَوَزِي بَشْمَارِيْم اَز بَرَايِ چُنِيْن تَعْبِيْرِي، وَ اَز اِخْتِصَاصِ "خَاكِ" مَذْكُوْر دَر بِيْتِ بَه "لَحْد" هَم چَشْمِ پُوْشِي كُنِيْم وَ دَر تَوْجِيَه صَرْفِ نَظَرِ مَانِ هَم بَكُوِيْم: مَقْصُوْد، هَمَان بَارْكَشْتَنِ جِسْمِ خَاكِ اِسْتِ بَه خَاكِ بَه طَوْرِ مُطْلَقِي.

وَ اَنگَهِي، «مُقْبِلِ آنِ اسْت / آنِ نِيْسْت كَه دَر خَاكِ لَحْدِ شَدِ مَرْدُوْد»، يِگَانَه رَوَايَتِ بَدِيْلِ صَبِيْطِ مُبَهْمِ چَاپِ فُرُوْعِي وَ پَيْرَوَاتَشِ نِيْسْت.

* هَنُوْزِ بُوِي مَحَبَّتِ زِ خَاكِمِ آيْدِ اَكْرُ جُدَا شَوْد بَه لَحْدِ بَنْدِ بَنْدَمِ اَز تَرْكِيْبِ

(عَزَلَهَايِ سَعْدِي، تَضْحِيْح: دَكْتَرِ غُلَامْحُسَيْنِ يُوْسُفِي، بَه اِهْتِمَام: دَكْتَرِ پَرُوِيْزِ اَنَابَكِي، وَ دَسْتِيَارِي: بَانُو رَفْعَتِ صَفِي نِيَا، ج: ۱، تِهْرَان: اِنْتِشَارَاتِ شَخْن، ۱۳۸۵ ه.ش.، ص ۲۷۸، غ ۶۲۱؛ وَ: كَلِيَاتِ سَعْدِي، بَه اِهْتِمَام: فُرُوْعِي، هَمَان چ، اَمِيْرَكَبِيْر، ۱۳۸۹ ه.ش.، ص ۶۸۳).

* چُو مُزْدَه بَاشَم اَكْرُ بَكْدَرْدِ بَه خَاكِ لَحْدِ بَه بَانْگِ نَعْرَه بَرَايْدِ كَه جَانِ مَاشْتِ هَنُوْزِ

(عَزَلَهَايِ سَعْدِي، تَضْحِيْح: دَكْتَرِ غُلَامْحُسَيْنِ يُوْسُفِي، بَه اِهْتِمَام: دَكْتَرِ پَرُوِيْزِ اَنَابَكِي، وَ دَسْتِيَارِي: بَانُو رَفْعَتِ صَفِي نِيَا، ج: ۱، تِهْرَان: اِنْتِشَارَاتِ شَخْن، ۱۳۸۵ ه.ش.، ص ۲۷۸، غ ۶۲۲؛ وَ: كَلِيَاتِ سَعْدِي، بَه اِهْتِمَام: فُرُوْعِي، هَمَان چ، اَمِيْرَكَبِيْر، ۱۳۸۹ ه.ش.، ص ۶۸۷).

* بَرَادَرَانِ لَحْدِ رَا زَبَانِ كُفْتَنِ نِيْسْتِ تُو كُوْشِ بَاش! كَه بَا اَهْلِي دَلِ بَه كُفْتَارَنْد!

(كَلِيَاتِ سَعْدِي، بَه اِهْتِمَام: فُرُوْعِي، هَمَان چ، اَمِيْرَكَبِيْر، ۱۳۸۹ ه.ش.، ص ۷۹۱، غ ۲۰ اَز مَوَاعِظِ).

* خُفْتِگَانِ بِيچَارَه دَر خَاكِ لَحْدِ خُفْتَه اَنْدَرِ كَلَه سَرِ سُوْشْمَارِ

(هَمَان، هَمَان چ، ص ۷۲۴).

* فَاْرَغِ نَشَسْتَه اِي بَه فَاْرَاخَايِ كَامِ دَلِ بَارِي زِ تَنگْنَايِ لَحْدِ يَادِ نَاوَرِي

(هَمَان، هَمَان چ، ص ۷۵۴).

* چُو دَر خَاكْدَانِ لَحْدِ خُفْتِ مَرْدِ، قِيَامَتِ بِيْفَشَانَدِ اَز مَوِي كَزْد!

(بُوْشْتَانِ سَعْدِي، تَضْحِيْح وَ تَوْضِيْح: دَكْتَرِ غُلَامْحُسَيْنِ يُوْسُفِي، ج: ۱۱، تِهْرَان: شَرِكْتِ سِهَامِي اِنْتِشَارَاتِ خَوَارَزْمِي، ۱۳۹۲ ه.ش.، ص ۱۸۹، ب ۳۷۴۷).

* دِگَرِ دِيْدَه چُوْنِ بَرُوْرُوْدِ چِرَاغِ، چُو كِرِيْمِ لَحْدِ خُوْرُوْدِ پِيَهِ دِمَاغِ؟

(بُوْشْتَانِ سَعْدِي، تَضْحِيْح وَ تَوْضِيْح: دَكْتَرِ غُلَامْحُسَيْنِ يُوْسُفِي، ج: ۱۱، تِهْرَان: شَرِكْتِ سِهَامِي اِنْتِشَارَاتِ خَوَارَزْمِي، ۱۳۹۲ ه.ش.، ص ۱۷۲، ب ۳۳۴۱).

نِيْز، دَر چَكَاْمَه اِي مَنَسُوْبِ بَه شِيخِ شِيْرَازِ (كَه بَه تَضْرِيْحِ بَعْضِ طَابِعَانِ اَنَارَشِ، "اَلْحَاقِي" اِسْت) مِي خَوَانِيْم:

تُو رَا بَه كُنْجِ لَحْدِ سَالِ هَا بِيَايْدِ خُفْتِ تَنْ تُو طُعْمَه هَرِ مَوْرِ وَ مَارِ خَوَاهَدِ بُوْد

(كَلِيَاتِ سَعْدِي، بَه اِهْتِمَام: فُرُوْعِي، هَمَان چ، اَمِيْرَكَبِيْر، ۱۳۸۹ ه.ش.، ص ۸۶۲؛ وَ: مَتْنِ كَامِلِي كَلِيَاتِ سَعْدِي شِيْرَازِي،

بَه كُوْشِ: مَظَاهِرِ مُصَفَا، بَا هَمَكَاْرِي: اَكْرِمِ سُلْطَانِي، ج: ۴، تِهْرَان: اِنْتِشَارَاتِ رُوْزَنَه، ۱۴۰۱ ه.ش.، ص ۹۴۲).

بدیلِ دیگر که غریب است، و با عَرَابَتَش، به نوعی اِحْتِمَالِ گشتگیِ نویسیش مُندَرَجِ دَرِ چاپِ فُروغی را دَرِ ذَهْنِ ما فُوتِ می بَخُشد، این است:

«مقبِلِ آن است که در خاک لحد شد مودود».

دَرِ شُمَارِ قَابِلِ اِعْتِنَائِی اَز نَسَخِ حَظِّی کُلِّیَاتِ سَعْدِی وَ هَمچُنِیْنِ دَرِ بَعْضِ چاپِ هایِ حُرُوفِیِ قَدِیْمِ کُلِّیَاتِ سَعْدِی وَ بَعْضِ چاپِ هایِ جَدِیدِ تَرِ رِیْشِه دَارِ دَرِ آن چاپِ هایِ قَدِیْمِ، آمَدِه اَنَسْت:

بَخْتِ دَرِ اَوَّلِ فِطْرَتِ چو نَباشد مَسعودِ مُقبِلِ آنست که دَرِ خَاكِ لَحْدِ شُدِ مودود^۱

«مودود» اَلْبَتَّه دَرِ اِیْنِ جَا وَ دَرِ اِیْنِ سِیَاقِ، گویا مَعْنَایِ مُحَصَّصِی نَدَاَرَد؛ لیکِ آن اَنْدَازِه هَسْتِ که ما را بَدِیْنِ حَیَالِ اَنْدَازَدِ که اِحْتِمَالًا دَرِ رِیْخْتِ اَصْلِی وَ اَصِیْلِ سُحْنِ سَعْدِی دَرِ اِیْنِ جَا کَلِمَه ای بُوْدِه اَنَسْت که کَاتِبِیَانِ آن را بَدِ خَوَانْدِه یا بَدِ نُوْشْتِه اَنَد، وَ آن، بِه رِیْخْتِ هایِ "مردود" و "مودود" می مانِشْتِه اَسْت. "مردود" و "مودود" هَم که دَرِ کُلِّیَّتِ خُودِ یَکِ شَكْلِ وَاحِدِ نِگَارِشِی را تَدَاعِی می کُنُنْد و هَزْدو پَرِزِهیبِ یَکِ وَاژِه نَوَانُنْد بُوْد.

دَرِ بَعْضِ چاپِ هایِ سَنَگِیِ کُلِّیَاتِ هَم آمَدِه اَنَسْت: «مقبِلِ آنست که در خاک لحد شد مودود».^۲

۱. کُلِّیَاتِ سَعْدِی شِیرَازِی، عَکْسِ دَشْتِنُوْشْتِ کُهنَه مُتَعَلِّقِ بِه کِتَابْخَانَه مَجْلِیسِ شُورایِ اِسلامِی (بِه شُمَارَه ۱۹۸۴۸) که اَز سَدَه نُهْمِ هِجْرِی تَازِه تَرِ نَمِی نَمَایَد، رُویَه ۳۴۲ - بِنَا بَرِ تَرْقِیْمِ دَشْتِی نُسْخَه - (بَا طَرْزِی اَز کِتَابَتِ که دَرِ آن "خاک" بَیْشْتَرِ بِه "خال" می مانَد)؛ وَ: کُلِّیَاتِ سَعْدِی شِیرَازِی، عَکْسِ دَشْتِنُوْشْتِ مُتَعَلِّقِ بِه کِتَابْخَانَه مُرادْمُلا (بِه شُمَارَه ۱۵۶۲)، مُوَرِّخِ ۹۱۲ ه.ق.، پُشْتِ بَرِگِ ۴۳۰؛ وَ: کُلِّیَاتِ سَعْدِی شِیرَازِی، عَکْسِ دَشْتِنُوْشْتِ مُتَعَلِّقِ بِه کِتَابْخَانَه عَاطِفِ اَفَنْدِی (بِه شُمَارَه ۲۲۴۰)، بِه حَظِّ نَسْتَعْلِیقِ پِیرْحُسَیْنِ بِنِ پِیرْحَسَنِ کَاتِبِ شِیرَازِی، مُوَرِّخِ ۹۳۷ ه.ق.، رُوی بَرِگِ ۴۷۷ - بِنَا بَرِ تَرْقِیْمِ دَشْتِی بَرِگِ هایِ نُسْخَه بِه اَز قَامِ فَرَنْگِی -؛ وَ: کُلِّیَاتِ سَعْدِی شِیرَازِی، عَکْسِ دَشْتِنُوْشْتِ مُتَعَلِّقِ بِه کِتَابْخَانَه رَاشِدِ اَفَنْدِی (بِه شُمَارَه ۱۲۹۷)، بِه حَظِّ نَسْتَعْلِیقِ عَلِی جَانِ بِنِ حَیْدَرِ عَلِی هَزْوی، مُوَرِّخِ ۱۰۳۴ ه.ق.، پُشْتِ بَرِگِ ۲۹۰ (اَلْبَتَّه کَاتِبِ، دَرِ لَتِ دُوْمِ، "شد" را اَز قَلَمِ اَنْدَاخْتِه اَنَسْت)؛ وَ: کُلِّیَاتِ اَفْصَحِ الْمُتَکَلِّمِیْنِ اَبُو عَبْدِاللهِ مُشْرِفِ بِنِ مُصْلِحِ الدِّیْنِ سَعْدِی شِیرَازِی، بَا مُقَدَّمَه: عَبَّاسِ اِقْبَالِ اَشْتِیَانِی، تَهْران: شَرِکَتِ کِتَابْفَرْوَشِی اَدَبِ، ۱۳۱۷ ه.ش.، ص ۳۹۰؛ وَ: کُلِّیَاتِ سَعْدِی (بَا تَرْجُمَه فِصَایِدِ عَرَبِی)، بَا مُقَدَّمَه: عَبَّاسِ اِقْبَالِ اَشْتِیَانِی، ج: ۱، تَهْران: اِنْتِشَارَاتِ تِیرَاژِه - وَ: نَشْرِ عِلْمِ، ۱۳۶۶ ه.ش.، ص ۱۰۰۱.
۲. کُلِّیَاتِ سَعْدِی شِیرَازِی، چاپِ سَنَگِی، بی نا، بی تا، ظ. چاپِ اِیران / نُسْخَه اِهدائِی اَقایِ مُحَمَّدِ کَرِیْمِ اِشْرَاقِ بِه کِتَابْخَانَه مَجْلِیسِ شُورایِ اِسلامِی (مَحْفُوظِ بِه شُمَارَه ۳۱۷۷۹۵)، رُویَه ۴۶۳ - بِنَا بَرِ تَرْقِیْمِ دَشْتِی کِتَاب -؛ وَ: کُلِّیَاتِ سَعْدِی شِیرَازِی، چاپِ سَنَگِی اِیران، مَطْبَعَه حَاجِی عَبْدِ الرَّحِیْمِ (بِه تَصْحِیحِ "مُحَمَّدِ الْقَزْوِیْنِی" بِه سَالِ ۱۳۲۱ ه.ق. / "بَسَعِی وَ اِهْتِمَامِ... آمِیرزا باقرِ خَلْفِ... اَمَلًا عَبْدِ اَلْحَسَنِ تاجِرِ کِتَابِ فُروْشِ خَوَانَساری"؛ "حَزْرَه عَلِی اکْبَرِ کِتَابِ فُروْشِ قَمِی مُقِیْمِ طَهْران")، ۱۳۴۶ ه.ق.، ص ۴۲۲ (بَا نَوِیْسِشِ «دولت» بِه جَايِ «فطرت» دَرِ لَتِ نَخُشْتِ وَ حَرِکَتِ کُذَارِیِ هَمَزَه «مودود» بَا صَمَّه).

دَسْتَنُوْشْتِ شایانِ اِعْتِنایِ دیگری از کَلِیَّاتِ سَعْدِی شیرازی هَسْت که زمانی در "کِتَابْخَانَهُ باقِرِ تَرَقِّی" بوده اَسْت و اَکْثَرِ دَر کِتَابْخَانَهُ مَجْلِسِ شُورایِ اِسْلامی نِگاهداری می شُود (به شماره ۷۷۷۳)؛ و بِظَاهِرِ کِتَابَتِ آن به سَدَه هَشْتُمِ هِجْری بازمی گَزَدَد؛ چه، در پایانِ کُلُستانِ تاریخ ۷۵۳ ه.ق. دارد. در این دَسْتَنُوْشْت - که از جِهاتی شایانِ تَأَمُّلِ بَیْشْتَرِ اَسْت (لیک جای چُنان تَأَمُّلِ فَرَاخِ دَامَنَه‌ای نیز این جا نیست) -، بَیْتِ مَورِدِ بَحْثِ ما هَم دَر بَحْثِ مُفْرَداتِ آمَدَه اَسْت، و چُنین آمَدَه اَسْت:

بخت در اول فطرت جو نباشد مَسْعُودِ مُقْبِلِ آنست که در خاک لحد شد معدود^۱

گمان می‌کنم شما هم با مَنْ مُوافِقِ باشید که واژه مَظْلُوبِ ما در این بَیْت، «معدود» نیز نیست؛ لیک این نویسیش، ذَهْنِ جَویدَه ما را روشن تر تَوَاند داشت و رَهْنِمون تَوَاند بود بدین که واژه گُم شُدَه ما، یا حَتمالاً از جَنبَه نِگارشی و خوانشی چیزی بوده اَسْت بَیْنِ ریخت‌های "مردود" و "مودود" و "معدود" و "موود".

باری، آن کَلِمَه که کاتبان و طابعان آن را به ریخت‌های "معدود" و "موود" و "مودود" و "مردود" بَدَلِ گَزَدَه‌اند، به گمان این دانش آموز - عَفَا اللهُ عَنْه -، واژه «مووود» اَسْت (که شاید بدانید شُماری از قَدَم‌ها آن را به ریخت «موود» هَم کِتَابَتِ می گَزَدَه‌اند).

«مووود»، در اِصْطِلاحِ قَدَم‌ها، "کودکِ زنده به گور شده" را گویند.

بَر بُنیادِ آنچه واژه‌شناسان تازی دان نوشته‌اند، «وَاد» یعنی: گران بار گزندانیدن. در زَبانِ تازی، "وَادَه" به مَعْنایِ "اَثْقَلَه" اَسْت، و "وَادَ اِبْنَتَه" یعنی: "دَفَنَها حَیَّه" فَهِيَ مَووُودَه، لِأَنَّهُ اِثْقَالَ بِالتُّرابِ".^۲

در قُرْآنِ کَریم آمَدَه اَسْت: ﴿وَإِذَا الْمَوْؤُودَةُ سُئِلَتْ * بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ﴾ (س ۸۱، ی ۸ و ۹)؛ و رَایَمَن‌دانِ گُفْتَه‌اند که: «الْمَوْؤُودَةُ أَيْ الْمَدْفُونَةُ حَيَّةً» و آورده‌اند که شُماری از تازیانِ عَصْرِ

۱. کَلِیَّاتِ سَعْدِی شیرازی، عَکْسِ دَسْتَنُوْشْتِ مُتَعَلِّقِ به کِتَابْخَانَهُ مَجْلِسِ شُورایِ اِسْلامی (به شماره ۷۷۷۳)، رویه ۷۱۲ - بِنابِرِ تَرَقِّیمِ دَسْتِی نَشَخَه.

۲. تَفْصیلِ راءِ نِگَر: الطَّرَازِ الْأَوَّلُ وَ الْکِنَازِ لِمَا عَلَیْهِ مِنَ لُغَةِ الْعَرَبِ الْمُعَوَّلِ، السَّیِّدِ عَلَیِّ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ مَعْصُومِ الْحُسَیْنِيِّ الْمَعْرُوفِ بِ:نابینِ مَعْصُومِ الْمَدَنِيِّ، تَحْقِيقِ وَ نَشْرِ: مَوْتَسَّسَةُ آلِ الْبَیْتِ - عَلَیْهِمُ السَّلَام - لِإِخْیاءِ التُّراثِ، ج ۶، ط: ۱، مَشْهَد: ۱۴۲۹ ه.ق.، ص ۲۹۷.

جاهلی، از بیم نَداری و نیازمندی، یا از بیم عار و ننگی که از بابتِ دُختران بدیشان توانیست رسیدن، دُخترِ پچگانیشان را در همان کودکی یا حتی عِنْدَ الْوِلَادَةِ زنده به گور می‌کرده‌اند و حتی گفته‌اند که آنگاه که هنگام زادنِ زنانِ بازدارِ فرامی‌رسیده است گودالی حفر می‌کرده و زاینده را بر سرِ آن می‌نشانیده‌اند و اگر نوزادِ دُختر می‌بوده است در همان گودالِش و امی نهاده خاک بر او می‌ریخته‌اند تا فروبمیرد. ... به هر تقدیر، آن «مَوُودَةَ» را که بنا بر فرآنِ کریم از او پرسش می‌شود که به چه گناهی کشته شده است (و مقصود از پرسش از وی و مخاطب فرزندانش نیز البتّه اشکات و افحام و نکوهش و سزایش و - به اصطلاح علما: - «تَبْکِیتِ» شخصِ کُشته شده است)، همین کودکِ زنده به گور شده دانسته‌اند.^۱

در بعضی مآثورات، عملِ «عَزَل» را - که همانا واپس کشیدنِ مژد در هنگام آمیزش و انزال وی در بیرون از فرج زن باشد، به قصدِ پرهیز از فرزندآوری - «الْوَادُ الْخَفِی» خوانده‌اند؛ چرا که در پرهیز و گریز از داشتنِ فرزند، به نوعی، به «وَاد» می‌ماند؛ هرچند که آشکارا «وَاد» نیست.^۲

درباره «وَاد» در کتاب‌های لغت و تفسیر و جز این‌ها بسیار می‌توان خواند^۳ و آنچه عِجَالَةً

۱. بگر: همان، همان ط.، همان ج، ص ۲۹۸.

۲. بگر: همان، همان ط.، همان ج، ص ۲۹۹.

۳. بنقد، نمونه را، بگر:

تَهْذِيبُ اللُّغَةِ، أَبُو مُصَوِّرٍ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ الْأَزْهَرِيُّ، ج ۱۴، تَحْقِيقُ: يَعْقُوبُ عَبْدَ النَّبِيِّ، مُرَاجَعَةُ: مُحَمَّدٌ عَلِيُّ النَّجَّارِ، الْفَاهِرَةُ: الدَّارُ الْبُصْرِيَّةُ لِلتَّلَافُفِ وَالتَّرْجَمَةِ، بِي تَا، ص ۲۴۳؛ وَ: مُعْجَمُ مَقَالِيسِ اللُّغَةِ، أَبُو الْحُسَيْنِ أَحْمَدُ بْنُ فَارَسِ بْنِ زَكْرِيَّا، بِتَحْقِيقِ وَضَبْطِ: عَبْدِ السَّلَامِ مُحَمَّدِ هَارُونَ، دَارُ الْفِكْرِ لِلطَّبَاعَةِ وَالتَّوْضِيعِ، ۱۳۹۹ هـ. ق.، ۶ / ۷۸؛ وَ: أَسَاسُ الْبَلَاغَةِ، أَبُو الْقَاسِمِ جَاوَاهِرُ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَمَرَ بْنِ أَحْمَدَ الرَّمَحْمُوسِيِّ، تَحْقِيقُ: مُحَمَّدٌ بَاسِلُ عُيُونِ الشُّوْدِ، ط: ۱، بِيْرُوت: دَارُ الْكُتُبِ الْعِلْمِيَّةِ، ۱۴۱۹ هـ. ق.، ۲ / ۳۱۶؛ وَ: عُمْدَةُ الْحِفَاطِ فِي تَفْسِيرِ أَشْرَفِ الْأَلْفَاظِ، الشَّيْخُ أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ بْنِ عَبْدِ الدَّائِمِ الْمَعْرُوفِ بِ: السَّمِينِ الْحَلَبِيِّ، تَحْقِيقُ: مُحَمَّدٌ بَاسِلُ عُيُونِ الشُّوْدِ، ط: ۱، بِيْرُوت: دَارُ الْكُتُبِ الْعِلْمِيَّةِ، ۱۴۱۷ هـ. ق.، ۴ / ۲۷۵ و ۲۷۶؛ وَ: لِسَانُ الْعَرَبِ، ابْنُ مَنْظُورٍ الْإِفْرِيْقِيُّ الْبُصْرِيُّ، بِيْرُوت: دَارُ صَادِرِ، بِي تَا، ۳ / ۴۴۲ و ۴۴۳؛ وَ: تَاجُ الْعُرُوسِ مِنْ جَوَاهِرِ الْقَامُوسِ، السَّيِّدُ مُحَمَّدٌ مَرْتَضَى الْحُسَيْنِيُّ الرَّيْسِيُّ، ج ۹، تَحْقِيقُ: عَبْدِ السَّنَّارِ أَحْمَدُ فُرَاجٌ، رَاجَعْتُهُ: لَجْنَةُ فَنِّيَّةٍ مِنْ وَزَارَةِ الْإِعْلَامِ، ط: ۲، الْكُوَيْت: الْمَجْلِسُ الْوَطْنِيُّ لِلتَّقَاةِ وَ الْفُنُونِ وَ الْأَدَابِ، ۱۳۹۱ هـ. ق.، ص ۲۴۶ و ۲۴۷؛ وَ: مَجْمَعُ الْبَحْرَيْنِ وَ مَطْلَعُ النَّبْرَيْنِ، الشَّيْخُ فَخْرُ الدِّينِ الطَّرِيحِيُّ، نَسَقَ وَ تَحْقِيقُ: قِسْمُ الدِّرَاسَاتِ الْإِسْلَامِيَّةِ - مَوْسَسَةُ الْبِعْثَةِ، ط: ۱، طَهْرَان: مَوْسَسَةُ الْبِعْثَةِ، ۱۴۱۴ هـ. ق.، ۳ / ۱۸۹۸؛ وَ: قَامُوسُ قُرْآنِ، سَيِّدٌ عَلِيُّ أَكْبَرُ قُرْشِيُّ، ج ۷، طَهْرَان: دَارُ الْكُتُبِ الْإِسْلَامِيَّةِ، ۱۳۵۴ هـ. ش.، ص ۱۷۵ و ۱۷۶؛ وَ: مُعْجَمُ الْأَفْظَانِ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ، مَجْمَعُ اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ [بِصُرَا]، ط: ۲، طَهْرَان: إِنْتِشَارَاتِ نَاصِرِ خُشْرُو، ۱۳۶۳ هـ. ش.، ۲ / ۷۷۹؛ وَ: مُعْجَمُ الْأَفْظَانِ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ، مَجْمَعُ اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ بِبُصْرَا، ج ۲، ۱۴۱۰ هـ. ق.، ۱۹۹۰ م.، ص ۱۱۵۸؛ وَ: الْمُعْجَمُ الْمَوْسُوعِيُّ لِأَلْفَاظِ الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ وَ قِرَاءَاتِهِ، إِعْدَادُ: د. أَحْمَدُ مُخْتَارُ عَمَرٌ، بِمُسَاعَدَةِ فَرِيقِي عَمَلِ، ط: ۱، الرِّيَاض: مَوْسَسَةُ سَطُورِ

اَوَزْدِيم، قَوْلِ مَشْهُورِي اِشْتِ كِه نَقْلِ وَ بَارْكَفْتِ اَن نِيْزِ مُنْحَصِرْ بِه يَكِ يَا دَو يَا دَهْ يَا بِيْشْتِ كِتَابِ قَدِيمِ نِيْشْتِ؛ اَكْرَجِه بَابِ تَحْقِيْقِ وَ تَدْقِيْقِ بِيْشْتَرِ دَرْبَارَهْ چِه وَ چَوْنِ وَ چَنْدِ تَارِيْخِي اِشْ وَ بَخْصُوْصِ پَايَهْ دِقَّتِ نَظَرِ وَ عَمَلِ بَعْضِ قُدَمَا دَر تَطْبِيْقِ اِشَارَاتِ مُنْدَرَجِ دَر كِتَابِ وَ سُنَّتِ بَر اِيْنِ بَزْدَاشْتِ هَا وَ كَزَارِشْ هَا، هَمْچُنَانِ مُفْتُوْحِ اسْتِ.

بَارِي، بِه هَر رُوِي، «مَوْوُوْد» / «مَوْوُوْدَه»، بِه مَعْنَائِي كِه كُفْتِه شُد، اَعْنِي: «زِنْدَه بِه گُوْرُشْدَه، زِنْدَه دَفْنِ كَرْدَه، زِنْدَه بِه گُوْرُكَرْدَه»، نَزْدِ قُدَمَا اِشْتِهَارِي دَاشْتِه اسْتِ وَ بِه وِيْژِه كَا زَبْرْدِ كَلِمَهْ «مَوْوُوْدَه» دَر قُرْآنِ كَرِيْمِ - كِه عُمُوْمِ فَرْهِيْحْتِگَانِ جِهَانِ اِسْلَامِ دَر قَدِيْمِ بَا اَن اَشْنَائِي چَشْمِ گِيْرِ دَاشْتَنْدِ (وَ حِكَايَتِ مَهْجُوْرِيَّتِ وَ مَظْلُوْمِيَّتِشِ دَر مِيَانِ اُمَّتِ، اَز لَوْنِ اَن رُوْزگارِ مَأْبُوْدِ) - بَاعِثِ اَمْدَه بُوْدَه اسْتِ تَا قَاطِبَهْ اَهْلِ اَدَبِ اِيْنِ وَاژِه رَا نِيْكَ بِيْشِنَاْسَنْدِ وَ فَرَا يَادِ دَاشْتِه بَاشَنْدِ؛ وَ اِيْنِ هَمْ كِه دَر رُوْزگارِ مَأ كَسِي يَا كَسَانِي بِيَايَنْدِ وَ اَز بَرَايِ اَن آيَهْ كَرِيْمَه وَ كَلِمَهْ «مَوْوُوْدَه» دَر اَن، بَدْرُسْتِ يَا نَادْرُسْتِ، مَعْنَايِ دِيْگَرِي بِيْشِ نِهَادِ كُنَنْدِ، بِه مُدْعَايِ مَأ زِيَانِي نَمِي رَسَاَنْدِ؛

المَعْرِفَه، ۱۴۲۳ هـ. ق.، ص ۱۱۵۹؛ و: مُعْجَمُ الْقُرْآنِ، عَبْدِ الرَّوْفِ الْمَصْرِيّ (أَبُو رِزْقِ)، ط: ۲، القاهرة: مَطْبَعَةُ حِجَازِي، ۱۳۶۷ هـ. ق. / ۱۹۴۸ م.، ۱۹۶ / ۲ و ۱۹۷؛ و: مُعْجَمُ مَثَنِ اللَّغَةِ، الشَّيْخِ أَحْمَدِ رِضَا، ط: ۱، بِيْرُوْت: دَارُ مَكْتَبَةِ الْحَيَاةِ، ۱۳۷۷ - ۱۳۸۰ هـ. ق.، ۶۹۳ / ۵؛ و: أَقْرَبُ الْمَوَارِدِ فِي فَصْحِ الْعَرَبِيَّةِ وَ الشَّوَارِدِ، سَعِيْدُ الْخُوْرِي الشَّيْخُوْنِي اللَّبْنَانِي، [إِعْدَاد: أَشْعَدُ الطَّيِّبِ]، ط: ۱، قُمْ: دَارُ الْأَسْوَةِ لِلطَّبَاعَةِ وَ النَّشْرِ، ۱۳۷۴ هـ. ش. / ۱۴۱۶ هـ. ق.، ۷۰۶ / ۵؛ و: ...

۱. نِمُوْنَه چُنِيْنِ بَحْثِ وَ فَحْصِي رَا دَر كِتَابِ بَحْثِ اَنْگِيْزِ وَ تَأْمُلِ خِيْزِ يَكِي اَز شَخْصِيَّتِ هَايِ دَانِشْگَاهِي عَرَبِيْشْتَانِي بِه نَامِ دَكْتَرِ مَرْزُوْقِ بِنِ تَنْبَاكِ مِي تُوَانِ دِيْدِ كِه دَر عَيْنِ بَاوَزْمَنْدِي بِه كِتَابِ وَ سُنَّتِ، مُنْكَبَرِ وُجُوْدِ سُنَّتِ زِنْدَه بِه گُوْرِ كَرْدَنِ دُخْتِرَانِ "دَر فَرْهَنْگِ تَا زِيَاْنِ عَضْرِ جَاهِلِي اسْتِ وَ كَرِيْمَهْ (وَ اِذَا الْمَوْءُوْدَةُ سَأَلَتْ * بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ) وَ پَارِهْ اِي اَز دِيْگَرِ عِبَارَاتِ قُرْآنِي رَا اَز لَوْنِي دِيْگَرِ وَ بَزْخِلَافِ شِيُوْهْ مَشْهُوْرِ مُفْتَبِرَانِ تَفْسِيْرِ مِي كُنْدِ... نَكْر: الْوَأْدُ عِنْدَ الْعَرَبِ بَيْنَ الْوَهْمِ وَ الْحَقِيْقَةِ، الدَّكْتُوْرُ مَرْزُوْقِ بِنِ تَنْبَاكِ، مُؤَسَّسَه الرِّسَالَه، ۱۴۲۵ هـ. ق. / ۲۰۰۴ م.، بِه وِيْژِه صص ۱۵۷ - ۱۶۳.

شَايَاْنِ تَوَجُّهْ اسْتِ كِه:

أَفْقِ اِسْتِنْبَاطِ شَاذْرُوَانِ مِيْرَزَا حَسَنِ مُصْطَفَوِي تَبْرِيْزِي (۱۳۳۴ - ۱۴۲۶ هـ. ق.)، دَر كِتَابِ التَّحْقِيْقِ فِي كَلِمَاتِ الْقُرْآنِ الْكَرِيْمِ، دَر اَن فَرَاخْنَايِ لُغَوِي كِه اَز بَرَايِ شُمُوْلِ وَاژَه «مَوْوُوْدَه» قَائِلِ مِي شُوْدِ، وَ نِيْزِ اَن جَا كِه تَأْنِيْثِ «مَوْوُوْدَه» رَا نِيْزِ اَز بَابِ تَأْنِيْثِ "نَفْس" مِي شَمْرْدِ - نَهْ اَز بَابِ دَلَالَتِ وَ وِيْژَه اَن بَر "دُخْتِرَانِ" زِنْدَه بِه گُوْرُشُوْنْدَه، قَدْرِي - وَ اَلْبَيْتَه فَقَطْ قَدْرِي - بَا أَفْقِ اِسْتِنْبَاطِ دَكْتَرِ مَرْزُوْقِ بِنِ تَنْبَاكِ نَزْدِيْكَ مِي كَزْدَدِ... نَكْر:

التَّحْقِيْقِ فِي كَلِمَاتِ الْقُرْآنِ الْكَرِيْمِ: يَبْحَثُ عَنِ الْأَصْلِ الْوَاحِدِ فِي كُلِّ كَلِمَةٍ مِنَ الْقُرْآنِ وَ تَطْبِيْقِيَهْ عَلَيِ مَوَارِدِ اِسْتِعْمَالِيهَا، الشَّيْخُ حَسَنِ الْمُصْطَفَوِي، ج ۱۳، ط: ۱، طَهْرَان: وَرَاژَه الثَّقَاْفَهْ وَ الْاِرْشَادِ الْاِسْلَامِي (مُؤَسَّسَه الطَّبَاعَةِ وَ النَّشْرِ)، ۱۴۱۷ هـ. ق.، صص ۹ - ۱۱.

طُرْفَه اَن كِه بظَاهِرِ هِيْچِيْكَ اَز اِيْنِ دُو تَنِ اَز رُوِي كَرْدِ وَ نُوْشْتَارِ اَن دِيْگَرِي خَبَرِ نَدَاشْتِه اسْتِ. وَاَنْگِهِي، بَعِيْدِ نَمِي دَانَمِ اَنْگِيْزَه مَرْحُوْمِ مُصْطَفَوِي دَر پِي گِيْرِي اِيْنِ رَاهِ وَ رُوِي كَرْدِ اِسْتِنْبَاطِي، بَعْضِ رُوَايَاتِ تَأْوِيْلِي مَوْجُوْدِ دَر پَارِهْ اِي اَز كُتُبِ شِيْعِي بُوْدَه بَاشْدِ؛ وَ خُدَائِي بِه نِهَانِ جَانِ وَ جِهَانِ دَانَاْتَرِ اسْتِ.

چه، سَعْدِي وَ فَرَّهِيحْتِغَانِ هَمَّ رُوژگارِ او، «مَووُود» / «مَووُودَة» را به هَمَان مَعْنَايِ مَعْهُودِ پيش گُفته می شناسختند و بِالطَّبَعِ وَ بِالْتَّبَعِ به هَمَان مَعْنَى نيز به کار می بُردند.

خُلاصه می گُنم:

لَتِ دَوْمِ بَيْتِ، دَر كَلِيَّاتِ سَعْدِي ويرانسته فُروغِي، نويِسِشِي دَارَدِ كِه أَصِيلِ نَمِي نِمَايِد؛ چِه، أَفزون بَر نَاهَمَوَارِي مَعْنَائِي وَ دَسْتوَرِي اش كِه دَر اَوَائِلِ مَقَالِ بَدَانِ إِشَارَتِ رَفْتِ، بَشِيَارِ مُسْتَبَعَدِ اشْتِ رُونويِسْگِرَانِ مُخْتَلِفِ اَزِ وَاژَه سَادَه بَشِيَارِ اَشِنَا يَا دَسْتِ كَمِ اَشِنَانِمَايِي چُونِ «مولود»، رِيخْتِ هَايِ غَرِيْبِ وَ صَبْطِ هَايِ دَشَوَارْتَرِي چُونِ «مؤود» و «معدود» و «مودود» و «مردود» بَرَسَاخْتَه باشُند. ... اَنچِه دَر رَوْنِدِ كَارِ رُونويِسْگِرَانِ مَعْمُولِ اشْتِ وَ شَايِعِ، تَبْدِيلِ نويِسِشِ دُشَوَارِ اشْتِ بَه اَسَانِ، نَه بِالْعَكْسِ.

خَدْسِ مَنْ بَنْدِه اَن اشْتِ كِه رُونويِسْگِرَانِ وَاژَه «مَووُود» را بَه «مؤود» و «معدود» و «مودود» و «مردود» بَدَلِ كَزْدِه اَنْدِ وَ رُونويِسْگَرِي هَمِ دَر اَيْنِ مِيانِ خَوَاسْتَه تا بَه خِيَالِ خويِشِ صَبْطِ مَعْنَى دَازْتَرِي بَسَازَدِ وَ حَاصلِشِ هَمَانِ شُدِه اشْتِ كِه زَيْنِ پيشِ دَر ويرانستِ فُروغِي يَا خَوَانِشِ مُخْتَارِ اُسْتادِ خَرْمَشَاهِي دِيدِيم.

مَجْمُوعِ اَنچِه نُوِشْتَمِ، اِسْتِنْبَاطِ كُنُونِي بَنْدِه اَسْتِ، وَ خَوَاَه مَخَوَاَه دَر قَبُولِ اَنْدَنَشِ اِضْرَارِي نَدَارَم؛ لِيكِ تا زَمَانِي كِه گُوَاهِي بَر خَطَايِ خويِشِ نِيَابَمِ، نويِسِشِ رَا جِحِ دَر بَيْتِ مَوْرِدِ بَحْثِ را هَمِينِ مِي دَانَم:

بَحْثِ دَر اَوَّلِ فِظَرْتِ چَو نَبَاشَدِ مَسْعُودِ مُقْبِلِ اَنسْتِ كِه دَر خَاكِ لَحْدِ شُدِ مَووُودِ
وَاللّٰهُ اَعْلَمُ.

پيش از اِخْتِتَامِ مَقَالِ، خُوبِ اشْتِ اَيْنِ را هَمِ عَرَضِ كُنَمِ كِه:

گَاهِ، خُصُوصِ اَيْنِ بَيْتِ مَفْرَدَاتِ، وَ گَاهِ، اَزِ بِنِ، بَخْشِي كِه دَر بِيَزْدَارْتِنْدَه كَلِّ مَفْرَدَاتِ سَعْدِي باشُد، دَر بَعْضِ نُسْخِ حَطِّي كَلِّيَّاتِ شَيْخِ كِه مَنْ بَنْدِه را هَنگَامِ تَسْوِيْدِ اَيْنِ اَوْرَاقِ بَدَانِ هَا دَسْتِ رَسِ بُوْدِه اَسْتِ، نَبُودِ. بَمَا نَدِ كِه دَا مَنَه تَتَّبِعِ مُخْلِصِ نيز بِنَاگُزِيرِ مَحْدُودِ بُوْدِه اَسْتِ وَ اِمْكَانِ اِسْتِثْصَايِ تَامِ نَدَا شْتِه اَم. اِگَرِ رُوژِي، رُوژگَارِي، چَا پِ مُحَقِّقَانِه اِي اَزِ كَلِّيَّاتِ شَيْخِ

شیراز فراهم گزدد که با گزارشی دقیق و گویا از تفصیل دگرسانی‌های دستنویشت‌های قدیم و چاپ‌های سنگی آن همراه باشد، شاید بتوان نگاه دوباره دقیق‌تر و راه‌گشتری هم بدین بیت انداخت. ... فراهم شدن چنان پژوهش کامل شامل بسامانی که زمینه‌ساز چنین تأملات عمیق‌تر و دقیق‌تری تواند بود، البته منوط است به مقدمات بسیاری که بحاصل آمدنش در این زمانه عسرت علم و آگاهی و نکبت و فلاکت فزهنگ و آدب و عصر ادبار خدمت گزاران بی‌مزد و منت معارف و دوران اقبال دکان داران دانشی‌نمای طزار و روز بازار باشمه‌چی‌های منفعت‌پرست سیئه‌کار، بس دور می‌نماید. اگر هم حاصل شود از "نادرات" خواهد بود و چیزی نیست که این دم به انتظارش نشسته و رجامندانه دلی در آن بسته باشیم.^۱

{لَعَلَّ اللَّهُ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا}.^۲

اصفهان مینونشان / ۱۴۰۳ ه. ش.

۱. مولوی می‌گفت:

آن که روزی نیستش بخت و نجات ننگرد عفلش مگر در نادرات!

{مثنوی معنوی، جلال‌الدین محمد بلخی، به تصحیح و مقدمه: محمد علی مؤجد، ج: ۱، تهران: انتشارات هرمس - و - فرهنگستان زبان و آدب فارسی، ۱۳۹۶ ه. ش.، ۱/ ۷۶۵، د: ۳، ب: ۴۷۸۹}.

۲. س ۶۵، ی ۱.